

őket. „Az ő fajtájukból valók vagyunk-e?” – tette fel a kérdést záró beszédében Msgr. Gaidon. És ugyanakkor mindannyiunk számára kérte Krisztus Szíve legfőbb ajándékát, a Lélek tüzeit.

„Végtelen jóságú Isten, erősítsd meg szívünket Krisztus erejével. Add szívünkbe az ő Szívét égető tüzet; akkor majd jobban hasonlítunk őhozzá, és beléphetünk abba a boldogságba, amelyet ő mindörökre kiérdemelt számunkra. Amen.”

Szabó Ferenc

EGY MAI LELKI MESTER: FRANCOIS VARILLON SJ

(1905–1978)

François Varillon francia jezsuita igazi „lelki mestere” volt a 30-as évektől napjainkig a francia katolikus ifjúsági mozgalmaknak, a papságnak és világi értelmiségieknek. Azok közé tartozott, akik a megélt evangéliumi üzenetet – a szó és az írás művészetével megáldva – legsikeresebben kifejezték korunk embereinek. Már jóval a Zsinat előtt konferenciabeszédeivel, lelkigyakorlataival, irodalmi tanulmányaival és a hit lényegébe bevezető könyveivel azt az evangéliumi megújulást serkentette, amelynek a Zsinat után évtizedekben tanúi lehettünk. A mai kultúra kiváló ismerője meg volt győződve arról, hogy „a keresztény számára elengedhetetlen, hogy értelmes legyen”. „Minden körülmény között csodálatosan hatékony pedagógiát fejtett ki, mivel mindig kész volt mások meghallgatására. Új műfajt teremtett, amely szerencsésen társította a reflexiót, a Szentírásra való hivatkozást, a lényeges valóságok kifejezését és a jelenkori gondolkodással való párbeszédet.” (René Rémond)

1905-ben született Lyonban. 1978. július 17-én halt meg. Életútját és tanítását kiválóan bemutatja az a beszélgetés, amelyet Charles Ehlingerrel folytatott Lyon külvárosában kilenc napon keresztül, de már csak halála után, 1980-ban jelent meg a párizsi Centurion kiadónál „Beauté du monde et souffrances des hommes = A világ szépsége és az emberek szenvedése” címmel (400 oldal). A következőkben főleg e könyv alapján mutatjuk be P. Varillon életművét (hivatkozás: VE).

Fiatalság és érlelé évek

Gyermekkori emlékei a ködbe vesznek. Lyoni középosztály sarja. Szülei mélyen vallásosak voltak. Szorgalmas tanuló volt az elemiben és középiskolában. A maristákhoz járt. Mivel meglehetősen féktelen diák volt, nem tartották méltónak, hogy tagja legyen a Mária-Kongregációnak. A középiskolában főleg az irodalom érdekelte. Baudelaire, Verlaine és a parnasszisták költeményeiért rajongott. („A romlás virágai”-t titokban olvasták, természetesen a teljes kiadást!)

A középiskola végén lelkigyakorlatot végzett (alig 17 éves volt). Ekkor kezdte először érezni, hogy talán szerzetesi hivatása van. A maristákra gondolt. De még bizonytalan volt. Szülei nem nagyon lelkesedtek e gondolatért. A Lyoni Katolikus Egyetemre iratkozott be, hogy irodalmat és jogot tanuljon. A Katolikus Egyetemisták Házában gyakran megfordult; itt megismerkedett az egyetemisták lelkészével, a jezsuita P. Roulet-val, aki döntő szerepet játszott jezsuita hivatásában. Ami leginkább jellemezte magatartását ezekben az években, az a szabadságérzet volt: a zárt kollégiumi nevelés után most a szabadság részegsége szállta meg. A zene, amely egész életére alapvető szenvedélye lesz, már most hatalmába kerítette. (Jól zongorázott.) Aztán Louis Aguetant (Claudel barátja) Baudelaire-ről és Verlaine-ről szóló előadásai lelkesítették. A P. Roulet-val, majd pedig az ugyancsak jezsuita Prosper Monier-val való beszélgetések nyitják meg neki a kereszténység mélyebb távlatait, és az ő hatásukra kezd érdeklődni a jezsuita rend iránt. Lyon ekkor a katolicizmus fellegvára. Monier, majd Victor Fontoynt SJ, illetve rajtuk keresztül Teilhard de Chardin és H. de Lubac eszméi alakítják világnézetét.

François Varillon az egyetem végén katonai szolgálatot teljesít, majd két héttel leszerelése után belép a jezsuita rendbe. Katonaélete alatt gyakran találkozott P. Fontoynt-nal. Egyik fő nehézsége az volt, hogy le kell mondania a zenéről, irodalomról, művészetről, ha a szerzetesi életre kötelezi el magát.

Miért választotta Jézus Társaságát? „P. Roulet képviselte számomra a szerzetesi élet példaképét. Az apostoli és szellemi élet területén a jezsuiták Lyonnban valóban kiemelkedők voltak. A domonkosok csak később jöttek ide. A maristák, alapítójuk, P. Colin révén, Szent Ignác tanítványai voltak. Azért akartam jezsuita lenni, mert a végsőig el akartam menni. A jezsuiták, bár azonosaknak tündek a maristákkal, nagyobb követelményeket támasztottak. Náluk az apostolság határozottan előnyben volt, lelkiségük keményebbnek tűnt. (. . .) A maristák nem sajnálkoztak: 'Olyan nagy rendet választott, amelyet mi nagyon szeretünk', mondták . . .” (VE 37)

F. Varillon 1927. nov. 17-én lépett be az Yzeure-i noviciátusba. P. Vulliez-Sermet volt a noviciusmestere. „E hideg és diszkrét szavoyairól főleg a robusztus 'józanság' és a széles látókörű ember emlékét őrzöm. Akárhányszor elmondtam neki, hogy ez és ez nem megy, hogy valami elszomorít, ezt válaszolta: 'Menjen csak előre, ne nyugtalankodjék!' Rendelkezett a megkülönböztetés érzékével, és érezte, hogy lényegében minden jól ment.” (VE 39)

A noviciátus alatt alaposan megismerkedett a Szent Ignác-i lelkiséggel, elvégezte a 30 napos lelkigyakorlatot, megismerte a jezsuita rend történetét is. Általában lelki írókat olvastak. Varillon számára nagy áldozatot jelentett az irodalomról, művészetről való – ideiglenes – lemondás. De ez nem jelentett törést, szakadást. Eddigi mesterei, főleg P. Monier és P. Fontoynt meggyőzték arról, hogy az evangéliumi igazgyöngyért le kell mondani bizonyos evilági értékekről. De ugyanakkor azt is megtanulta – későbbi életműve lesz tanúság rá –, hogy miként lehet összhangba hozni az emberi kultúrát és a keresztény lemon-

dást. P. Monier-től helyesen hallotta: „A művészet és a költészet, a barátság, a szeretet és az ismeret isteni dolgok. A rombolás lelkesége inkább megsérti Istent, semmint dicsőíti.” De sikerült megtalálnia az értékek helyes hierarchiáját: Isten országát mindennél előbbre helyezte, Jézus került élete központjába, – ezek az abszolút értékek mindent relativizáltak.

Az Egyház és az állam szétválása után a francia jezsuiták az angliai Jersey szigetére helyezték át házukat, ahol a filozófiát tanították a rendtagoknak. Varillon ide került a noviciátus után. Itt már Szent Tamást a nagy újskolasztikusok (Rousselot, Maréchal, Sertillanges...) értelmezésében kezdték tanulmányozni. Tanáraik bevezették őket Bergson és Blondel gondolatvilágába is. Varillonnak szerencséje volt, mert tanára, André Marc, Maréchal tanítványa volt. Az egyik havi disputa alkalmával megvédte Bergson tételét a szabadságról. Megismerkedett Kanttal is. És ekkor már olvasták Teilhard de Chardin első írásait is. De Jersey főleg a nagy barátságok korszaka volt Varillon számára. P. Ganne szobájában gyűlt össze a baráti társaság, ahol filozófiáról, irodalomról, zenéről diskuráltak...

Jersey-ről Varillon a jezsuiták mongréi kollégiumába került (Lyon közelébe), ahol retorikát tanított. Itt régebbi ismerőseivel, „mestereivel” találkozott: Fontoynt, Auguste Valensin (kiváló szellem: Teilhard, Blondel és Fontoynt barátja), A. Marc. P. Fontoynt barátja lett, aki amolyan „Szókratész volt”; számos francia jezsuitára döntő befolyást gyakorolt (Teilhard, H. de Lubac, J. Guillet, X. Léon-Dufour...). „Ilyen művelt embert sohasem láttam. Végre ő hozta el a fényt és a békét küzdelmemben, amelyet a kultúra és a keresztény lemondás összeegyeztetéséért vívtam szüntelen.” (VE 56)

Varillon később még ezt vallja P. Fontoynt-ról:

„P. Fontoynt képviselte a kultúra rendkívüli egyensúlyát, a kultúra szó nagy jelentésében: a kultúra mint a széleskörű ismeretek együttese, beleértve az irodalmat, főleg a görög irodalmat, minthogy ő valósította meg a mindenkitől elismert remekművet, a Görög szótárt. (...) A jellem embere volt, a szó legerősebb értelmében, rendelkezett a méltóság, a nagyság, a büszkeség, az alázatoság kiváló érzékével, – mindez egyetlen egészet alkotott nála, szó szerint egyet. Nem tudom másképp meghatározni, mint így: a létezés ragálya (une contagion d'existence). Mindig reá hivatkozom, amikor meg akarom érteni és értetni a teremtés misztériumát: Isten végeredményben nem tesz semmit, csak ragályosan létezik, és megalapoz más létezőket. Ez abban a tényben nyilvánul meg, hogy mellette lehetetlen belenyugodnunk a középszerűségbe. Ez a lelki nemeség ragálya. Ugyanakkor a végtelenségig egyszerű volt, kölyök-vonásokkal és sok humorral. Semmi az égvilágon nem volt benne a pedánsból...” (VE 67-68)

F. Varillon a teológiát 1935-től a Lyon-Fouvière-i jezsuita skolasztikátusban végezte. (1918 után a jezsuiták már Franciaországban is nyithattak tanulmányi intézetet, ún. „missziós szemináriumot”.) Itt ismét csak P. Fontoynt volt mestere és barátja, aki a skolasztikátus tanulmányi igazgatója lett. Számos baráti kapcsolat emlékéét őrzi Varillon ezekből az évekből: Holstein, Urs von Balthasar, Ganne, Mogenet, Clément, Rondet, de Lubac, Huby stb. Itt születik meg majd a „Sources chrétiennes” nevű vállalkozás (az egyházatyák kritikai kiadása

francia fordításban), illetve az „új teológiát” képviselő munkákat közreadó „Théologie” sorozat. A fiatal teológusok H. de Lubac „Katolicizmus” c. munkájának távlatában tájékozódnak, megismerkednek a domonkos Congar és Chenu írásaival, Maritain „Teljes humanizmus”-ával, Monchanin abbé egzisztencializmusával, általában a modern gondolkodással, irodalommal, művészettel . . .

Varillont 1937. jun. 24-én szentelik pappá. Ezután még egy évig teológiát tanul. 1938-ban hagyja el Fouvière-t. Filozófiát kell tanítania a mongréi kollégiumban. De hamarosan behívják katonának. Leszerelése után, a német megszállás idején részt vesz az ellenállásban. Kapcsolatba kerül az „Esprit” folyóirat körével (E. Mounier, J. Lacroix); továbbá P. Fessard-ral és P. Chaillet-vel, akik itt délen indítják el a „Témoignage chrétien”-t és folytatják a szellemi harcot a náciizmus ellen. 1944 szeptemberében előadásokat tart a rádióban.

De közben már 1940/41-ben Mongréban elvégezte az ún. harmadik próbát, a „szeretet iskolá”-ját, amely amolyan második noviciátus a jezsuitáknál a tanulmányi évek lezárása után. Ünnepeles utolsó fogadalmait 1945. febr. 2-án tette le a lyoni Katolikus Egyetemisták Házában. Közben ugyanis az egyetemisták lelkesze lett. Aztán kinevezték a Francia Katolikus Ifjúság Szövetsége (ACJF) helyettes országos főlelkészének. Később pedig maga alapította meg a Keresztény Vállalatvezetők és Káderek Mozgalmát. Lyon és Párizs között oszlott meg tevékenysége; de végeredményben az egész francia katolikus értelmiségre kihatott munkássága: konferenciák, lelkigyakorlatok, írói tevékenység. Számtalan lelkigyakorlatot tartott papoknak is. De most már nem időben követjük pályáját, hanem lelki tanítását mutatjuk be.

Varillon egyénisége és lelki tanítása

Írásai alapján a következő főbb jellemvonásait, illetve vezéreszméit emelhetjük ki:

1) Eljárás módjának következetessége. — Tevékenységének tengelyében a következő lényeges (az ő kifejezésével: „l'essentiel de l'essentiel”) hittétel áll: Isten emberré lett, hogy az ember Istenné legyen. Vagy másképp kifejezve, az emberi tapasztalatból kiindulva: az ember képes úgy szeretni, ahogy Isten szeret, vagyis tiszta szeretetből. (E ponton főleg Fénelon volt a mestere.) Ezt a meggyőződését (Dantéra emlékeztető) paradoxonnak tűnő állításával fejezte ki a legplasztikusabban egyik pokolról szóló konferenciájában: „Ha megtörténne, hogy a keresztény tanítás valamelyik pontjának semmi kapcsolata sincs a szeretettel, vagy ellentmond a szeretetnek, vagy nem a szeretet feltétele vagy következménye, akkor azt jogosan elvethetnénk.”

2) Krisztus-központúság. — P. Varillon elfogadja a költő Saint-John Perse e meghatározását: „a költő feladata az ember misztériumának elmélyítése”; de ugyanakkor hozzáteszi, hogy ez csak Isten misztériumából kiindulva valósulhat meg. Az ember és Isten misztériumát pedig csak Jézus Krisztus fényében mélyíthetjük el, aki tökéletes Isten és tökéletes ember. Krisztus — Isten, aki azért lett emberré, hogy az ember Isten legyen — Isten szentsége

és az ember szentsége (hathatós jele). Az Isten és az ember egysége Krisztusban az a központ, amely értelmet ad az emberi létnek. Természetesen helyesen kell felfognunk a megtestesülést. Jézus Krisztusban Varillon felfedezi az aláztos és sebezhető Istent. (Ezt fejti ki két híres könyvében: „Isten aláztatossága” és „Isten szenvedése“.) A keresztény Isten se nem az a bosszúálló Isten, aki Fia áldozatát követelné, se a paternalista panteizmus Istene, aki megelégedne az emberek középserűségével.

3) **Lelki realizmus.** — Varillon sohasem keveri össze az absztrakciót a keresztény étellel. Szerinte a lelki élet állandó harc az absztrakt állandó kísértésével. Mindig a tapasztalatból indul ki, és kifejezőmódja egyszerű, egyszerű világos és mély. Lelki realizmusa teszi lehetővé, hogy mindig gyümölcsözőn alkalmazza pedagógiáját. Hallgatóit vagy olvasóit arra szólítja fel, hogy vele együtt járják végig a reflexió útját a tapasztalatból kiindulva, válaszolva a nehézségekre és ellenvetésekre, hogy így mély alapokra építhessen. Gyakran hangsúlyozta pl.: „az apostolok hitének genezisét szemlélve, közelről figyelve az evangéliumokat kell felfedeznünk Jézus Krisztus istenségének állítását, hogy ez ne legyen pusztán absztrakció.”

4) **Derű.** — A hit elmélyítésében a nyugodt derű jellemzi, amely nem siet, hogy mindent megértsen és megoldjon. Isten országának egyik törvénye a türelem, amely kellő időt hagy a csírázásnak és az érlelődésnek. P. Varillon mindig a hit lényegét akarja megvilágítani; tisztában van az igazságok hierarchiájával; de nem zárja el az utat a másodlagos, vagy akár a lényegtelen kérdések megoldása előtt sem. (1967-ben az *Études*-ben közzétette „A katolikus hit rövid összefoglalása” c. kiváló „summáját“.) 1947–55 között katolikus fiataloknak kifejtette a katolikus tanítás elemeit, amelyek előbb füzetekben láttak napvilágot, majd könyvalakban is megjelentek (*Éléments de doctrine chrétienne* I-II, „*Livre de Vie*”, N° 64-65, 66-67, 1961). Ezt a munkát, jóllehet még a Zsinat előtt született, később hat nyelvre lefordították. Ma sem veszítette el időszerűségét. Lényegre törő, a tanítást és a lelkiséget egyesítő bevezetés a katolikus hitbe. Tartalmilag két nagy rendtársa, korunk kiváló teológusai ihlették: Y. de Montcheuil és H. de Lubac; módszerét pedig „Szókratész”, P. Fontoynt sugallta. Főgondja mindig az, hogy meghatározza az embert — a Hagyománnyal — mint Istenre képes, „átisteníthető” (divinisable) lényt, és hogy megadja neki a jövő reményét. A civilizáció építőinek lelkiségét dolgozza ki. Nem valami naív optimizmusról van szó: a világ szép, de ugyanakkor tragikus is, hiszen az emberek szenvedése véres valóság. Varillon interjújában így fogalmazta meg motóját: „Egyik kezem a világ szépségén, másik kezem az emberek szenvedésén, és két lábammal a jelen pillanat feladatában” (VE 389). De bármennyire tragikus is az emberi lét, az optimizmust és a reményt az a hitből fakadó meggyőződés adja, hogy a megistenülés minden egyes ember és az egész emberiség hivatása: a Szeretet-Isten felkínálta ezt Jézus Krisztusban.

5) **A hit és a kultúra harmóniája.** — Varillon rendkívüli kultúrával megáldott személyiség. Szenvédélyesen szerette a muzsikát. A zenében

megvoltak a kedvencei, túlságosan rajongott Wagnerért, amiért egy kicsit szemrehányást is tett magának; szerette Bachot és Schönberget... Két mestere Fénelon és Claudel. A kultúra világában főleg mint Claudel kommentátorát és kiadóját ismerik. Claudelt húsz éves kora óta tanulmányozta (jezsuita hivatásában is döntő szerepet játszott), majd személyesen is megismerte. A költő halála után hosszú évekig dolgozott Claudel Naplójának kritikai kiadásán. Claudel ébresztette rá a teremtés szépségére és egyben a megváltás drámájára, tőle tanult igazán katolikus, vagyis egyetemes világnézetet. (A Selyemcipő szerzőjéről Varillon írta az egyik legjobb esszé: Claudel, „Les écrivains devant Dieu“, Desclée, 1967.) A fél évszázados „familiaritás“ Claudel életművével annyira áthatotta lelkeségét és irodalmi tevékenységét, hogy – amint az interjúban ismételte – most már nem tudja, gondolataiból mi származik Claudeltől és mi „eredeti“. Fénelonnak is igen nagy helye volt lelkeségében, de ez Claudeltől különbözött. Fénelonban a tiszta szeretet misztikusa nyugózta le. „A féneloni csoda ebben rejlik: csodálatos kontraszt a kifejezett dolog lelki tömörsége és a kifejezés harmonikus könnyedsége között.“ Varillon számára Fénelon egyszerre volt: „filozófus, teológus, humanista, költő... teljes ember az igazságban“. Ch. Ehlinger Varillon halála másnapján e szavakat idézve hozzáfűzte: „Mindez, és még adjátok hozzá a muzsikát, és nemde François Varillon portréját kapjátok?“ – De mindezek után idézzük René Rémond-t, aki Varillon egyik tanítványa volt (jelenleg kiváló szociológus és politológus, a francia katolikus értelmiségiek egyik főképviselője, a francia TV ismert szereplője): „François Varillon mindekelőtt és lényegileg pap, szerzetes, Isten embere volt. Az irodalmat sohasem úgy fogta fel, mint valami szórakozást. Az irodalom nem térítette el szolgálatától, de ugyanakkor – ezt is meg kell jegyeznünk – az irodalmat se térítette el sajátos céljától, nem fokozta le az apologetika eszközzé. Világnézetének vagy a földi valóságokról vallott teológiájának megfelelt az, hogy tisztelte a valóságok rendje közötti különbséget és számolt a különböző tevékenységek sajátosságával. Mindenek előtt Isten embere volt: minden az egyetlen szükséges körül rendeződött és gravitált.“

F. Varillon a jelenkori értelmiségiek hitbéli problémáit mélyen átélte; igyekezett mindig eleget tenni az értelem követelményeinek; mindenféle fideizmus távol állt tőle. A reflexió, a filozófiai-teológiai tevékenység szükséges átmenet, közvetítés volt nála, a vallási kultúra egy állomása. Tudta, hogy a reflexiót nem lehet kiiktatni, amikor a gyakorlati tapasztalattól átmegyünk a lelki mélységhez, illetve amikor a világot meg akarjuk változtatni. Jóllehet mélyen meg volt győződve arról, hogy Isten misztériumáról sohasem beszélhetünk kielégítő módon, mégis fontosnak tartotta, hogy beszéljünk Istenről: ez nemcsak a pap kötelessége volt, hanem annak az igénye, akinek apostoli tevékenysége a mély isten-élményből forrásozott. „Nehéz Istenről komolyan beszélni. És mégis kell. Milyen keserűség az, hogy az ember nem tud másoknak beszélni Istenről, amikor maga szüntelenül Róla beszél önmagának.“ (L'humilité de Dieu.) Varillon nem állította szembe az Isten hirdetését a világban való cselekvéssel. Kiengesztelte a verti-

kálist és a horizontálist. Az előbb idézett munkájában írja: „Mert meg kell változtatni az életet. De azért nem kell lemondani arról, hogy Istenről beszéljünk. A lehető legjobban megváltoztatni az életet. A lehető legkevésbé rosszul beszélni Istenről.”

Istenről szóló írásaiban vezérmotívumként térnek vissza ezek a gondolatok: Isten személyes lény, Isten szeretet. A szeretet nem Isten egyik attribútuma. Mert azt mondhatjuk, hogy Isten nagy, Isten mindenható, Isten végtelen; de a szeretet nem ezek között a jelzők között helyezkedik el; nem Isten jelzője, hanem magának Istennek a léte. Istent tehát helyettesíteni kell a Szeretet szóval. Maga a Szeretet végtelen, mindenható, transzcendens. Ez a Szeretet teremtett bennünket szabadnak, és tiszteletben tartja szabadságunkat. A Szeretet-Isten a saját életében való részesedésre hívott meg bennünket Jézus Krisztusban. Ezt a Szeretetet árasztjuk szét a világba szeretettel szolgálva embertestvéreinket. Ez a hitünk kvintesszenciája.

Az élet és a meghalás művészete

P. Varillon a forrásunkként használt interjúban többször hangoztatja, hogy a kereszténység az élet és egyszerre a meghalás művészete. Az ő „életművészetében” első helyet foglalt el a barátság, az igazi, mélyen átélt barátság, amelyet nem pusztán „apostolkodási” eszköznek tekintett. Mestereiről, ill. barátairól (főleg rendtársak, de papok, világi férfiak és nők is) már említést tettünk. Megélte pl. azt, hogy a nők milyen kiváló munkatársak lehetnek, néhányval valóban baráttan együttműködött, de ugyanakkor tudatában volt annak, hogy a pap (szerzetes) és a nő (szerzetesnő) közötti mély barátság feltételei ritkán valósulnak meg. Tudatában volt a veszélyeknek is. — Láttuk azt is, hogy „életművészete” egyik fő problémája volt a kultúra (irodalom, zene) helyes értékelése és a keresztény, szerzetesi lemondással való összeegyeztetése. Azt mondhatnánk, ez a harmónia egyedülállóan sikerült neki.

Mi ennek a titka? Lelki életének forrása — a Fénelon által sugallt misztika égisze alatt — Isten szeretetének, e szeretet ingyenességének megélése. Varillon nemcsak szép előadásokat tartott és könyveket írt Istenről, hanem egész lelki életét az Isten kimondhatatlan irgalmas szeretetének titka hatotta át. Ez volt számára az öröm és a szenvedés forrása. Az öröme, amely a mások felé való megnyílás révén kitárulás a Szeretetnek. Claudel nyomán megértette, hogy ki kell tártani az ajtót az isteni Vendégnek, ez pedig a nárcizmustól, mindenfajta önzéstől és becukódástól való megszabadulást jelenti. Isten maga az Anti-Nárcisszus, a másik felé való nyitottság (a Személyek szeretet-kapcsolata), az ingyenes önajándékozás. Ugyanez tárul fel Jézus Krisztus életében is, aki az út az Atyához. A nekünk adott Lélek (kegyelem) révén leszünk képesek arra, hogy úgy szeressünk, ahogy Isten szeret. „Márpedig nem szerethetek anélkül, hogy meg ne haljak önmagamnak. Ez evidensnek tűnik nekem, a mindennapi tapasztalat megerősíti: nem lehetek másoké, ha önmagamnak élek.” A „hűsvéti út” be van írva minden keresztény létébe. Végeredményben az ember egész

életében elszenvedti, „átéli“ a rákényszerített halált, a keresztet. Az ember sohasem választja halálát, legfeljebb áldozatait. Az élet tele van „passzivitásokkal“. Elviselni a halált úgy, ahogy Krisztus tette annyi, mint elviselni a teljes passzivitást: „Atyám, kezedbe ajánlom lelkemet!“ P. Varillon a „húsvéti misztériumot“ élte meg az Eukarisztiában, amely számára mindennek központja, összefoglalása volt.

Az interjú végén így összegezz:

„Ott van a halál végig az egész életen: erre gondolok, amikor az élet és meghalás művészetéről beszélek. Meg kell halni a döntésben: a hagyományos aszkézis lemondásról, elszakadásról, a megpróbáltatások keresztként való vállalásáról beszélt. Nem tudom, mennyiben kell megőriznünk ezt a szóhasználatot, de a jelölt valóságot igenis meg kell tartanunk; nincs szeretet áldozat nélkül, és az áldozat részleges halál. Következésképp amikor a meghalás művészetéről beszélek, azt akarom mondani, hogy minden jelentősebb döntés (. . .) halál. Más szóval: nem dolgozhatom azért, hogy diadalra vigyek egy értéket, pl. az igazságosságot, anélkül, hogy valami módon meg ne halnék. Az kell tehát, hogy mindez az életbe legyen átültetve, ahol az életművészet nagy szabadságban nyilatkozik meg, pontosan annak a szabadságában, aki tudja, hogy döntései ‚mortifikációval‘ járnak. Ez a szabadság teszi lehetővé, hogy teljesen átadjam magam a zenének, a költészetnek, sőt esetleg az asztal örömeinek, a barátságoknak, a bajtársiasságoknak, annak, amit emberi ünnepnek nevezek, annak, ami az emberi életben ünnepi jelleggel bír. Ami pedig a meghalás művészetét illeti: azt hiszem, ide kell sorolni a testvériséget mindazokkal, akik szenvednek: Krisztus haláltusát vív a világ végezetéig (Pascal), agonizál minden szenvedő emberben, és körül vagyunk véve szenvedő emberekkel. Úgy hiszem, az emberi szenvedés valójában felmérhetetlen. Lehetetlen, hogy valamiképpen ne részesedjem benne. Végül is ez lehetetlen: a szenvedőkkel való testvériségről beszélni úgy, hogy én magam megmenekülök a szenvedéstől, maszlag. Ha számomra az élet boldog, természetesen nem duzzogok e boldogság miatt. De ‚mortifikáló‘ választásaimnak a testvériség vágyát adom jelentésül. Így tehát az életművészet és a meghalás művészete odatapadás és elszakadás. Nincs halál, ha nincs az élet szeretete, nincs elszakadás, ha nincs odatapadás (attachement). Egy szóban foglalok össze mindent: p a s s i o n , amelynek kettős jelentése van: szenvedély-szenvedés; az élet szenvedélyes szeretete és szenvedés. (. . .)

Egyik kezem a világ szépségén, a másik az emberek szenvedésén. És két lábbal a jelen pillanat feladatának teljesítésében.“ (VE 387-389, epilógus)

François Varillon főbb munkái:

Le sens chrétien, elmélkedések, 1942.

La sainte messe, 1943.

Libération des âmes, Union des âmes, két rádiós előadássorozat, 1944.

L'intransigence de l'amour, konferenciá sorozat az egységért végzett imahéten, 1945.

Fénelon, oeuvres spirituelles, szövegek és tanulmány, 1954.

Fénelon et le pur amour, 1957.

Éléments de doctrine chrétienne, 2 köt., 1960—61; több nyelvre lefordították.

Une spiritualité des laïcs: les groupes communautaires, 1967.

Claudel, 1967.

Paul Claudel, Journal I (Bibliothèque de la Pléiade), 1968.

L'humilité de Dieu, 1974. Több nyelvre lefordították.

La souffrance de Dieu, 1975.

Joie de croire, Joie de vivre (konferenciabeszédek a keresztény hitről), 1981.